

Hoofdstuk I

Inleiding

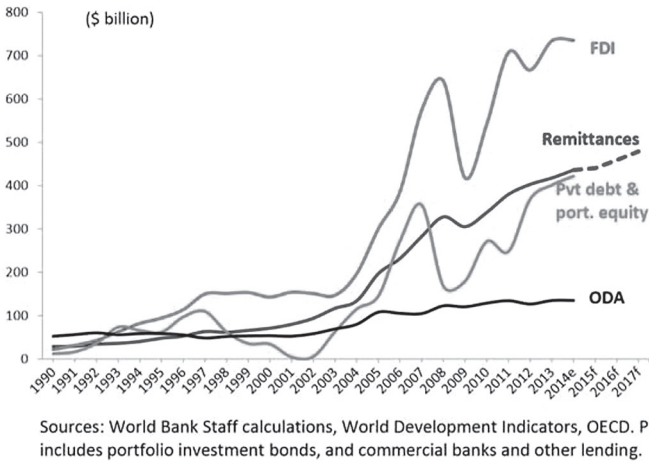
Corry-Anne Everse

1.1 Ontwikkelingssamenwerking in perspectief

Tijdens het schrijven van deze studie kan ontwikkelingssamenwerking zich niet verheugen in een grote politieke belangstelling. De meeste aandacht gaat uit naar de acute vluchtelingenproblematiek en naar het stimuleren van duurzame economische groei. Toch heeft ontwikkelingssamenwerking hier alles mee te maken en is een bezinning op de politieke waardering van deze sector zeer actueel. Dit kwam reeds naar voren in een motie waarin de Tweede Kamer uitsprak dat de opvang van asielzoekers niet ten koste mag gaan van de lopende programma's voor ontwikkelingssamenwerking (of: *Official Development Assistance*, ODA).⁶ Toch blijkt het totaalbedrag dat hoge-inkomenslanden binnen het verband van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) aan ODA besteden relatief laag te zijn in vergelijking met andere internationale kapitaalstromen die richting de lage- en middeninkomenslanden gaan. Deze lage- en middeninkomenslanden hebben niet alleen de (financiële) belangstelling van ontwikkelingsorganisaties en VN-ambtenaren, maar ook van internationale investeerders en migranten. Het is interessant dat migranten die hun toevlucht nemen tot hoge-inkomenslanden en een gedeelte van hun verdiende loon (*remittances*) terugzenden naar hun familie in een lage-inkomensland, in een bepaald opzicht bijdragen aan betere leefomstandigheden (van enkelen) in hun thuisland. Daarnaast investeren

6. Motie van het lid Slob c.s. van 17 september 2015, *Kamerstukken II* 2015-16, 34 300, nr. 23.

multinationals miljarden in lage-inkomenslanden die rijk zijn aan grondstoffen (zie verder hoofdstuk 6). Bewustwording van de grote geldstromen die via deze weg richting lage-inkomenslanden vloeien zetten ontwikkelingssamenwerking in perspectief. Een vergelijking tussen deze private stromen en de publieke stroom van ODA laat zien dat de relatieve bijdrage van ODA is afgenomen (figuur 1.1). Waar in 1990 de uitgaven aan ODA nog het hoogst scoorden, bepaalt ODA momenteel slechts een derde van de hoogte van *remittances* en slechts een vijfde van directe buitenlandse investeringen door bedrijven (*Foreign Direct Investments*, FDI).⁷ De kapitaalstroom van banken en investeerders (*private debt* en *portfolio equity*) uit hoge-inkomenslanden richting lage- en middeninkomenslanden is ook toegenomen, maar blijkt door de vele fluctuaties een minder betrouwbare inkomstenbron dan ODA.

Figuur 1.1 Bron: Wereldbank

7. World Bank, 'Migration and Remittances Brief', april 2015, p. 5, te raadplegen op: <www.worldbank.org>.

Door de toename en stabiliteit van het aandeel *remittances* in de financiële kant van ontwikkelingshulp wordt door sommigen bepleit dit als een alternatief ontwikkelingsmiddel te beschouwen.⁸ *Remittances* zijn volgens wetenschapper De Haas echter geen vervangers van ODA aan lage-inkomenslanden. Hoewel familieleden hierdoor geholpen zijn, komt dit geld maar zelden ten goede aan de gemeenschap en is het daarom geen panacee voor de structurele problemen van armoede.⁹ Die structurele problemen hebben de laatste decennia andere dimensies aangenomen. Zo zorgt klimaatverandering in lage-inkomenslanden voor een verdere stijging van armoede. Internationale ontwikkelingen werpen dus een ander licht op de oorzaken van armoede én op het politieke antwoord dat wij daarop geven, namelijk een vaste bijdrage aan ontwikkelingssamenwerking. Die blijkt immers vergeleken bij andere internationale geldstromen niet de grootste factor van invloed te zijn.

1.2 Perspectief op ontwikkelingssamenwerking

Voor de hoogte van de Nederlandse bijdrage aan ODA wordt al jaren het richtsnoer van 0,7% van het BNP gebruikt. Deze norm werd al in 1970 afgesproken in OESO-verband en werd in 2005 door de rijkste industrielanden in het verband van de G8 bevestigd. De SGP-fractie in de Tweede Kamer heeft altijd willen vasthouden aan deze norm. Dit was ten tijde van de vele kritiek en de grote bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking niet altijd even makkelijk. Tegen de redelijk kritische opinie van de eigen achterban in – 70% stemde op refdag.nl in met de stelling ‘Politieke partijen die willen bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking hebben groot gelijk’ – hield de SGP

8. Ban Ki Moon, ‘Remarks at Summit for the Adoption of the Post-2015 Development Agenda’, speech van 25 september 2015, te raadplegen op: <www.un.org>.

9. De Haas (2007), p. III.

vast aan de 0,7%-norm.¹⁰ Hoewel de representativiteit van een dergelijke peiling ter discussie kan worden gesteld, werd er evenwel geworsteld met de vraag naar een Bijbelse en politieke onderbouwing van deze morele verplichting. Voordat een studie naar deze onderbouwing plaatsvindt, is het van belang te bezien hoe de visie van de SGP op ontwikkelingssamenwerking zich door de decennia heen heeft ontwikkeld. De SGP heeft van oudsher het karakter zich op nationale thema's te oriënteren en de politieke aandacht te vestigen op moreel-maatschappelijke kwesties.¹¹ De aandacht voor en het belang van internationale politiek is de laatste decennia echter toegenomen, wat resulteerde in een toevoeging van twee artikelen aan het *Program van Beginselen* in 2000 en een herziening van de toelichting op het *Program van Beginselen* in 2003. In deze herziening werd gerechtigheid als uitgangspunt genomen voor het aangaan van internationale betrekkingen.¹² De ontwikkeling van het denken over ontwikkelingssamenwerking en de plaats daarvan binnen de internationale politiek is goed weer te geven door middel van een analyse van de verkiezingsprogramma's en (wijzigingen in) het beginselprogramma van de SGP.

1.2.1 Jaren '70 en '80

Een visie op armoede buiten de eigen landsgrenzen is binnen de SGP pas relatief laat ontwikkeld. In het verkiezingsprogramma van 1967 kreeg internationale armoede summiere aandacht. Overweging 17 luidde kort maar krachtig: 'Ontwikkelingshulp mits rechtstreeks onder deugdelijke controle en niet ten koste van eigen landgenoten die

10. Zie <<http://www.digibron.nl/search/detail/013c15855281d02e9117614f/politieke-partijen-die-willen-bezuinigen-op-ontwikkelingssamenwerking-hebben-groot-gelijk/0>>.

11. De Haas e.a. (2007), p. 53.

12. Toevoeging van artikelen 29a en 29b; herziene toelichting: Toelichting op het Program van beginselen (2003), p. 119-123.

hulp behoeven.¹³ Van Rossum, die in 1967 Tweede Kamerlid werd voor de SGP, zwengelde in 1971 de bezinning op dit onderwerp aan door een korte studie te schrijven.¹⁴ Met de overwegingen 'ontwikkelingshulp is een uitermate moeilijk probleem. (...) We moeten ook voor dit probleem de oplossing niet alleen zoeken in het materiële vlak. Net zo min als alleen in het geestelijke vlak'¹⁵ was de toon gezet voor het denken over ontwikkelingshulp. In deel 2 van de studie wees Chr. Fahner op het grote belang van religie en cultuur voor de ontwikkeling van lage-inkomenslanden. Het exporteren van eigen culturele normen en waarden was volgens hem echter te simpel.¹⁶ In het daaropvolgende verkiezingsprogramma van 1977 werd voor het eerst uitgebreid aandacht besteed aan internationale armoede, zij het in de laatste paragraaf. Het motief voor ontwikkelingshulp van overheidswege was gefundeerd op de Bijbelse opdracht tot armenzorg, waarin de overheid slechts een ondersteunende taak heeft:

De Bijbel gebiedt de hongerigen te voeden, de dorstigen drinken te geven, de berooiden te helpen en de vreemdelingen onderdak te geven. De gerechtigheid vergt dat wij een stukje van onze welvaart afstaan aan de armen in de landen van de derde wereld. Voor de overheid ligt hier een taak om kerken, particuliere organisaties en het bedrijfsleven zodanig te steunen dat zij hun roeping kunnen vervullen.¹⁷

Hier komt duidelijk naar voren dat gerechtigheid het leidmotief is voor politiek handelen, maar wat dat precies inhoudt, blijft onom-

13. *Verkiezingsprogramma der Staatk. Geref. Partij 1967*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 1967).

14. Van Rossum (1971).

15. Idem, p. 13.

16. Fahner (1971), p. 12.

17. *Signalen voor Goede Politiek*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 1977), p. 25.

schreven. Met toenmalig minister Pronk deelde de SGP in die tijd de benadering van technologische vooruitgang: 'Het uiteindelijke doel van de hulpverlening is de onderontwikkelde landen uit hun achterstand op te heffen en economisch weerbaar te maken.'¹⁸ Dit blijkt ook uit het verkiezingsprogramma van 1986, waar de aandacht verschoof van de allerarmsten naar degenen 'die de motor zijn van de vooruitgang, omdat zo de allerarmsten op de langere termijn het best worden geholpen.'¹⁹ Hiertoe moeten handelsbelemmeringen worden ontmanteld zodat ontwikkelingslanden 'hun produktiemogelijkheden beter kunnen benutten'.²⁰

1.2.2 Jaren '90 tot '10

In 1989 werd het *Program van Beginselen* van de SGP herschreven en kreeg ontwikkelingssamenwerking een vaste, zij het de laatste, plaats. De tekst van artikel 32 luidt sindsdien:

Terwijl de Kerk haar eigen zendingstaak heeft, dient de overheid in overleg met de Kerk, middelen en wegen te zoeken voor een bijbels gefundeerde en duurzame ontwikkelingssamenwerking met andere landen. Het resultaat van dit overleg zal een verantwoorde uitgangsbasis bieden voor de particuliere hulpverleners en hun organisaties. Noodhulp moet zonder onderscheid worden gegeven.²¹

De in 1996 geschreven toelichting op het *Program van Beginselen* biedt meer inzicht in de enigszins vage bewoordingen van dit artikel. De toelichting legt een duidelijke koppeling tussen geestelijke en materiële armoede: 'Gods bijzondere zorg gaat uit naar de stoffe-

18. Ibidem.

19. *In trouw recht doen*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 1986).

20. Ibidem.

21. *Program van Beginselen 1989*, p. 7.

lijk misdeelden van deze wereld.²² Het verkeren in zeer miserabele omstandigheden tast de menselijke waardigheid aan en is daarom reden tot zorg. Op basis van de diaconale en missionaire taak van de christelijke gemeente, onder verwijzing naar de collecteoproep uit 2 Korinthe 8:14-15, wordt de taak voor de overheid geconstrueerd (zie verder hoofdstuk 3). De Nederlandse overheid heeft een plicht 'om de noden die elders in de wereld zijn te ledigen'.²³ Die plicht strekt zich uit tot het geven van noodhulp bij rampen en hulpverlening met als doel 'dat de ontwikkelingslanden op den duur een volwaardige plaats kunnen innemen in de wereldeconomie'.²⁴ De middelen die daarvoor aangewend worden, moeten 'vooral' via particuliere hulpverleners en hun organisaties lopen. Hulp moet zonder onderscheid gegeven worden, maar bij ontwikkelings samenwerking is een voorkeur voor niet-totalitaire landen gerechtvaardigd, hoewel ontwikkelingssamenwerking 'geen politiek pressiemiddel mag zijn'.²⁵ De verantwoordelijkheid van de overheid wordt dus gezien in het verlengde van de christelijke plicht tot zending en diaconie. Veel hiervan is terug te zien in het verkiezingsprogramma van dat jaar, maar interessant is dat ook de waarde rentmeesterschap opduikt als onderbouwing voor de plicht tot ontwikkelingshulp. Dit wordt helaas, maar begrijpelijk voor een verkiezingsprogramma, niet verder uitgewerkt, maar krijgt wel zijn beslag in de lijstjes met politieke actiepunten op de gebieden van voedsel, water, bosbouw en milieu. In het verkiezingsprogramma van 1994 wordt de voorkeur weer verlegd naar het geven van hulp aan de armste landen. Ook wordt afwijzend gesproken over programma's voor (gedwongen) geboortebeperving. 'Het recht van man en vrouw op gezinsvorming dient te worden eerbiedigd.'²⁶ In 1998 worden andere accenten gelegd: de

22. Toelichting op het Program van beginselen (1996), p. 130.

23. Idem, p. 132.

24. Ibidem.

25. Idem, p. 131.

26. *Vast en zeker*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 1994), p. 75.

paragraaf over buitenlands beleid wordt geopend met de opmerking dat de kwalificatie van de Nederlandse houding als dominee en koopman helemaal geen negatieve typering is. 'Het nastreven van eigen (economische) belangen is niet verkeerd. Buitenlandse politiek is zeker geen liefdadigheidswerk.'²⁷ Deze benadering blijkt ook uit de volgende zinnen: 'Nog belangrijker is het mogelijk maken van normale economische betrekkingen met de arme landen. De Westerse wereld moet meer open staan voor produkten vanuit de ontwikkelingslanden. De overheid stimuleert het investeren in ontwikkelingslanden.'²⁸ Het politieke klimaat van die tijd was sterk gericht op het bevorderen van economische ontwikkeling en investeringsmogelijkheden en de SGP deinde daarop mee.

In 2000 wordt het *Program van Beginselen* gewijzigd met een toevoeging van twee artikelen over internationale politiek. Door deze toevoeging komt op internationaal terrein de Bijbelse waarde van gerechtigheid centraal te staan: 'Op het internationale vlak betekent de opdracht om bijbelse gerechtigheid te beoefenen dat de overheid, die zich door Gods Woord laat normeren, geen buitenlands beleid kan voeren dat louter gebaseerd is op machtsdenken, maar de bijbelse normen moet voorleven.'²⁹ Armoedebestrijding wordt als een van de onderdelen kort genoemd, maar voor meer informatie wordt verwezen naar het hiervoor beschreven artikel 32 van het beginselprogramma.³⁰ Het uitgangspunt van gerechtigheid zet ook de toon in het verkiezingsprogramma van 2001. 'In politiek opzicht betekent dit het streven naar voorkoming en beëindiging van geweld en naar bescherming van de schepping. Daarbij is de SGP zich bewust van het feit dat we leven in een gebroken wereld, waarin geweld nooit

27. *Woord houden*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 1998), p. 49.

28. Idem, p. 49.

29. Toelichting op het Program van beginselen, tweede (gewijzigde) druk (2003), p. 119.

30. Idem, p. 121.

zal worden uitgebannen. Toch blijft de opdracht onverkort van kracht.³¹ Dit resulteert in een pleidooi voor 'goed bestuur, een integrale overheid, bestrijding van corruptie en beëindiging van geweld'.³² Toen het tij in 2008 omsloeg en we te maken hadden met economische crises, was de SGP een van de partijen die de torenhoge bezuinigingen op het budget voor ontwikkelingssamenwerking probeerden tegen te houden. Wel ging de partij mee in het pleidooi voor effectieve besteding van de hulp gelden.³³ Daarnaast kwam de nadruk in het verkiezingsprogramma weer te liggen op het belang van economische ontwikkeling. De mooie woorden over internationale gerechtigheid waren alweer buiten beeld. In het verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 werd voor 'een gezonde balans tussen overtrokken verwachtingen en ongefundeerd cynisme' gekozen.³⁴ Ook werd het voorstel gedaan om de 0,7%-norm te berekenen door uit te gaan van een driejaarsgemiddelde.³⁵ In 2012 werd voor meer samenwerking met het bedrijfsleven en het onderwijs gepleit.³⁶ De SGP-fractie in de Tweede Kamer bleef in haar politieke handelen ook steeds de belangen van de allerarmsten benadrukken, bijvoorbeeld door moties over blijvende aandacht voor de allerarmsten en over voorkombare infectieziekten in Afrika.³⁷

31. *Tot Uw dienst*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 2001), p. 58.

32. *Idem*, p. 62.

33. *Daad bij het Woord*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 2010), p. 62 e.v.

34. *Daad bij het Woord*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 2010), p. 62.

35. *Ibidem*.

36. *Daad bij het Woord. De SGP stáát ervoor*, verkiezingsprogramma SGP (Den Haag 2012), p. 52.

37. Motie van het lid Van der Staaij c.s. over aandacht voor de consequenties voor de allerarmsten, *Kamerstukken II 2012-13*, 33 625, nr. 26; Motie van het lid Van der Staaij c.s. over verankering van voorkombare infectieziekten in het SRGR-beleid, nr. 33750-XVII-43.

1.2.3 SGP in het Europees Parlement

In 1979 nam Kamerlid Van Rossum namens de SGP deel aan de verkiezingen voor het (adviserende) Europees Parlement. In het verkiezingsmanifest werd het doel van ontwikkelingshulp duidelijk omschreven: na verloop van tijd dienen de landen zichzelf te kunnen helpen.³⁸ Het verbeteren van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de bevolking in ontwikkelingslanden gaat nadrukkelijk samen op. Dit werd herhaald in het verkiezingsprogramma van 1984.³⁹ In het programma van 1989 werd op het gebied van ontwikkelings-samenwerking de interessante opmerking gemaakt dat de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap mede ten voordele van de noodhulp en opbouw van de derdewereldlanden moest komen.⁴⁰ De Bijbelse boodschap van gerechtigheid en vrede is ook van toepassing op de gemeenschap van Europese staten. In het gezamenlijke programma met de RPF en GPV in 1994 werd ontwikkelingssamenwerking onderverdeeld in de tweeslag hulp en handel. Op het gebied van ontwikkelingshulp is voor de Europese Unie hooguit een coördinerende rol weggelegd. Op het gebied van noodhulp heeft de Europese Commissie een coördinerende en indien nodig zelfs een zelfstandige rol. In de handelsverdragen met ontwikkelingslanden is vrijhandel niet de ultieme norm, maar gelden ook Bijbelse normen.⁴¹ Onder het kopje 'Helpende handel' werden in 1999 drie punten ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking genoemd: 1) schadelijke effecten van Europees beleid op ontwikkelingslanden moeten worden voorkomen; 2) de Europese Unie moet zich met name bezighouden met noodhulp in acute situaties; en 3) verdra-

38. Verkiezingsmanifest van de Staatkundig Gereformeerde Partij (Den Haag 1979), p. 2.

39. *Eenheid in verscheidenheid. De SGP in de EEG*, verkiezingsprogramma Europees Parlement (Den Haag 1984), p. 7.

40. *Nederland, let op uw zaak*, verkiezingsprogramma Europees Parlement (Den Haag 1989), p. 23.

41. *Euromanifest SGP, GPV, RPF* (Den Haag 1994), p. 16.

gen ten gunste van vrijhandel mogen niet ten nadele van ontwikkelingslanden komen.⁴² In 2004 werd ontwikkelingssamenwerking gezien als de zorg voor de zwakkeren, welke op Europees niveau niet alleen in handel tot uiting moet komen, maar ook in hulp die coördinerend en aanvullend is en elke levensbeschouwelijke identiteit erkent.⁴³ De ChristenUnie-SGP ging in 2009 de verkiezingen in onder de slogan: 'Samenwerking ja, superstaat nee'. Op basis daarvan moeten Europese hulpprogramma's niet conflictueus zijn met nationale ontwikkelingsprogramma's en dienen ze gericht te zijn op armoedebestrijding en aandacht voor zwakken en vluchtelingen.⁴⁴ In 2014 kwam het motief voor ontwikkelingssamenwerking op Europees niveau duidelijk uit de verf: 'Bestrijding van armoede is en blijft onderdeel van beleid dat is gericht op het bevorderen van een rechtvaardige internationale rechtsorde.'⁴⁵ Hoewel de Europese Unie coördinerend dient op te treden, wordt de voorkeur uitgesproken geld te besteden aan infrastructurele projecten, sociale zekerheid, volkshuisvesting, onderwijs en gezondheidszorg. Door deze analyse wordt duidelijk dat de SGP de taak van de Europese Unie vooral als coördinerend ziet, maar op het terrein van noodhulp indien nodig zelfstandig. Het motief verschoof door de tijd heen van zelfredzaamheid naar gerechtigheid en vrede en van economische zelfstandigheid naar zorg voor de zwakkeren en recent naar rechtvaardige internationale rechtsorde.

42. *Europa anders*, verkiezingsprogramma Europees Parlement (Den Haag 1999), p. 30.

43. *Geloofwaardige keuzes*, manifest Europees Parlement ChristenUnie-SGP (Den Haag 2004), p. 26.

44. *Samenwerking ja, superstaat nee*, verkiezingsprogramma Europees Parlement ChristenUnie-SGP (Den Haag 2009), p. 15.

45. *Idem*, p. 19.

1.2.4 *Probleemstelling*

De analyses uit de vorige paragraaf overziend, kan de conclusie worden getrokken dat een constante in de visie van de SGP de aandacht voor de allerarmsten is, en daarnaast het belang van de particuliere sector, het pleidooi voor een royaal overheidsbudget, maar beperkte bevoegdheden op Europees niveau en de kritiek op de multilaterale aanpak en op de liberale zendingsijver in het Nederlandse beleid. Toch was niet altijd geheel duidelijk vanuit welk centraal motief de SGP haar bijdrage aan ontwikkelingssamenwerking heeft onderbouwd. In de jaren zeventig was de overheidstaak vooral beperkt tot missionaire en diaconale doelen, maar in de decennia daarna doken ook andere waarden op zoals rentmeesterschap, vrede en gerechtigheid en economische ontwikkeling. Misschien deinde de SGP af en toe te gemakkelijk mee op de golven van het politieke klimaat. Het Wetenschappelijk Instituut heeft in diverse publicaties aandacht aan ontwikkelingshulp en -samenwerking besteed. In de publicatie *Dienstbaar tot gerechtigheid* uit 1993 werd de taak van de overheid gezien als secundair aan de taak van burgers om de verre naaste te helpen. In het kader van de overheidstaak ten aanzien van de internationale rechtsorde zou de overheid alleen moeten zorgen dat de tegenstelling tussen arm en rijk niet zo ver uiteenloopt dat de stabiliteit van de internationale rechtsorde wordt bedreigd.⁴⁶ In 1996 wordt dit uitgewerkt in een enkele paragraaf in de publicatie *Ver weg en toch dichtbij*, waar een tweesporenbeleid wordt aanbevolen, namelijk enerzijds door noodhulp in ernstige situaties en anderzijds door structurele hulp om landen blijvend hulponafhankelijk te maken. Ook wordt de ontwikkelingsladder geïntroduceerd op basis waarvan achtereenvolgens noodhulp, basisvoorzieningen, projecthulp, macro-economische steun en handel als aangewezen middelen worden genoemd en de effectiviteit van diverse internationale organisaties wordt beoordeeld.⁴⁷ In 2010 verschijnt *Heel de wereld in een*

46. Massink (1993), p. 115-116.

47. Visser (1996), p. 95-98.

snelverband waarin een hoofdstuk is gewijd aan de internationale armoedeproblematiek in het licht van globalisering. Op basis van een aantal Bijbelse kernwaarden worden aanbevelingen gedaan voor de politiek.⁴⁸ Hoewel uit deze publicaties goede richtlijnen volgen voor politiek handelen, blijft de vraag naar de fundering van de overheidstaak in internationale armoedeproblematiek en hoe die moet worden vormgegeven, onbeantwoord. In dit licht is het nuttig en nodig om te onderzoeken welke Bijbelse richtlijnen een overheids-taak in armoedebestrijding kunnen onderbouwen en welke politieke middelen daarbij passen. Dit boek is het resultaat van dat onderzoek.

1.3 Doelstelling en vraagstelling

1.3.1 Doelstelling

Met deze studie wil het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP een langetermijnvisie op de rol van de overheid en EU-instellingen in de internationale armoedeproblematiek formuleren. Vanuit een onderzoek naar de Bijbelse verklaring en richtlijnen voor het bestrijden van armoede formuleert deze studie een normatief kader voor de verantwoordelijkheid van de overheid. Aan de hand daarvan worden accenten aangebracht in de keuze van instrumenten voor ontwikkelingssamenwerking en het vormgeven van de samenwerking met andere actoren. De te behandelen onderwerpen worden ingekaderd door deze focus op de lange termijn en op het overheidsbeleid. Daardoor kunnen bepaalde politieke discussies over gedetailleerde onderwerpen niet behandeld worden. Ook wordt er niet ingegaan op actoren die voor de Nederlandse overheid minder relevant zijn. In het huidige internationale discours is een andere benadering van ontwikkelingssamenwerking steeds meer geëigend voor het karakter van de armoedeproblematiek. Om deze reden wordt in bepaalde gevallen gesproken over internationale samenwerking.

48. Schippers (2010), p. 85-124.

1.3.2 *Vraagstelling*

Deze visie wordt ontwikkeld aan de hand van de centrale vraagstelling:

Wat is de taak van de overheid in internationale samenwerking gericht op de bevordering van gerechtigheid en welke beleidsaanbevelingen vloeien daaruit voort?

1.4 **Leeswijzer**

De bovenstaande vraagstelling zal worden beantwoord aan de hand van de vaststelling van een normatief kader. Hierop gebaseerd wordt een toekomstgerichte visie op de diverse beleidsaspecten van ontwikkelingssamenwerking gegeven.

1.4.1 *Normatieve uitgangspunten*

In hoofdstuk 2 start het onderzoek met een schets van de diverse motieven die door de decennia en partijen heen gebruikt zijn om te onderbouwen dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft voor ontwikkelingssamenwerking. Dit is het vertrekpunt voor de grondige studie in hoofdstuk 3 naar het motief dat de overheid heeft om zich verantwoordelijk te weten voor armoede en uitbuiting buiten de landsgrenzen. Vanuit het oudtestamentische begrip *tsedaka* wordt de verantwoordelijkheid geschetst die de overheid heeft om een bepaalde vorm van sociale gerechtigheid in de huidige geglobaliseerde wereld te bevorderen. Naast dit leidmotief voor overheidsverantwoordelijkheid worden in dit hoofdstuk met de christelijke waarden van gelijkwaardigheid, verantwoordelijkheid en rentmeesterschap bepaalde noties gegeven op basis waarvan het overheidsbeleid kan worden aangescherpt.

1.4.2 Toepassing van kernwaarden op beleid

Na het schetsen van de hedendaagse mondiale situatie van armoede en uitsluiting in hoofdstuk 4 wordt in hoofdstuk 5 gezien hoe politieke instrumenten gericht kunnen worden op het bevorderen van internationale gerechtigheid. Zijn hiervoor andere middelen geëigender dan we gewend zijn? In dit hoofdstuk worden tevens de internationale ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals, SDG's) – de afspraken betreffende armoede en duurzame ontwikkeling – beoordeeld. Door middel van politieke instrumenten en beleidsmatige beïnvloedingsmogelijkheden betreft de overheid ook andere actoren in de sector bij haar aanpak van het armoedevraagstuk. Vragen de internationale ontwikkelingen niet om een andere benadering van deze actoren? Nadat eerst in hoofdstuk 6 richtlijnen worden gegeven hoe de overheid er zelf voor kan zorgen dat haar beleid intern meer coherent en minder ten nadele van de allerarmsten kan zijn, worden in hoofdstuk 7 en 8 aanbevelingen gedaan hoe de overheid een positieve rol van ontwikkelingsorganisaties en het bedrijfsleven kan stimuleren.

1.4.3 Conclusies en aanbevelingen

In hoofdstuk 9 worden de richtlijnen die voortvloeien uit de voorgaande hoofdstukken samengesmeed tot aanbevelingen voor toekomstbestendig beleid.